

TIL ÆRE FOR VORES FOLK

KRONIK af
Vilhjálmur Örn Vilhjálmsson

2. november 1708 lod Frederik 4. sin dronning Louise meddele, at han drog til Antvorskov Slot for at gå på jagt. Det forekom tilforladeligt, men var en sandhed med modifikationer. Da kongen var nået frem, skrev han til dronningen og meddelte, at han derfra drog direkte til Italien. Det blev til en rigtig herretur, som var planlagt i al stilhed, uden at dronningen opdagede uråd. Hun hørte ikke fra sin gemal før i april året efter,

da den danske gesandt i den Haag i Holland mødte op i Italien for at aflevere en bunke depecher til sin konge. De krævede handling og derfor en snarlig hjemrejse.

Frederik 4. (konge 1699-1730) var en særdeles rejselysten livsnyder. Hans to storslåede Italiensrejser i henholdsvis 1692-93 og 1708-09 er for længst blevet gennemgået i en række historiske fremstillinger, kunstkataloger og i en roman af Peter H. Fogtdal (*Lystrejsen*, 2002). Selvom kongen rejste *incognito* som greven af Oldenburg, var ingen i tvivl om, at der var tale om en royal konvoj. Kongens følge bestod af 80 personer.

Der findes righoldige italienske kilder om den kongelige rejse i 1709. Den udfoldede sig i de største byer i Norditalien, i republikkerne Venezia og Lucca, grevskaberne Man-

Titelbillede: Simchat Torah, glædesfesten for loven ved løvsalsfestens afslutning, fejres af jøder i orientalsk dragt i synagogen i Livorno ca. 1850. Oliemaleri af den britiske maler Salomon Alexander Hart (1806-81). – Jewish Museum, New York.

tua, Modena og Toscana samt i byen Bologna. Vi har fra samtidige italienske *giornaler*, takket været datidens skrivende paparazzier, viden om alt fra store baller, madorgier og regattaen i Venedig til trivielle oplysninger om, at kongen tilbragte en kedsommelig langfredag i Firenze ved at »kaste penge i grams til folk nede på gaden«.

Danske kvinder var ikke velkomne i kongens følge. Da greve og general Christian Reventlows hustru dukkede op i Firenze for at få styr på sin ægtemands udskejelser, beordrede kongen hende at »holde sig rolig i sin logis«, så længe han var i byen. Denne afholdenhed fra kvindeligt dansk rejsefølge udelukkede dog ikke de rejsende fra et righoldigt samkvem med italienske damer. Foruden hurtige bekendtskaber var Frederik 4. yderst interesseret i lege og væddeløb. I Lucca lærte han sig reglerne for fodboldspillet *calcio*, og i Firenze ville han selv spille boldspillet *pallon grosso* (stor ballon), men blev rådet fra det af sit følge. Ifølge dagbladene og kongens dagbog var kortspil og hasard hans foretrukne aftenbeskæftigelse.

I Italien blev kongen feteret. Man havde ikke haft regentbesøg, siden Henrik 8. af England besøgte Norditalien. Et kongebesøg var en enestående begivenhed i Venedig. Her ville alle af betydning mænges med danskernes konge, men særligt imponerede var de dog ikke, da de så ham. Kongen beskrives af en ukendt italiensk forfatter på følgende måde: *Hans statur er mindre end middel, bredskuldret, og brystet noget op-højet, smal i siderne og med tynde ben. I sit væsen er han utvungen, men alvorlig. Hans ansigtsform er langagtig, med en forholdsvis bred pande; øjenbrynene blonde og tykke, idet de buer sig, bliver de smallere og trækker hen imod tindingerne. De store øjne med himmelblå øjensten løfter sig op mod alvorlighed; næsen krummer sig sirligt*

Pastel af Frederik 4. i Venedig, malet i 1709 af Rosalba Carriera. – Nationalhistorisk Museum, Frederiksborg.

og bliver noget spids nedefter; munden noget stor med tynde læber og hvide tænder; hagen snæver; ansigtet koppearret og af klar kødfarve; han bærer paryk af ganske blondt, lokket hår. Men hans sjæls gaver er langt fortrinligere hos ham end legemets.

Denne indpakning i italiensk baroksprag betød, at den danske konge nærmest var tudgrim efter lokal målestok, men dog havde en venlig fremtræden, som faldt i venetianernes smag. Venedigs fyrster tog imod ham med barker fulde af farvestrålende madanretninger, og de stillede gerne deres paladser til rådighed for den danske regent. På byens kanaler afholdt man 4. marts 1709 den prægtigste regatta nogensinde til ære for den fine gæst.

Regattaen til ære for kongen af Danmark 4. marts 1709. Maleri af Luca Carlevarijs, fuldendt 1711. – Getty Museum, Los Angeles.

Komponisten og præsten Antonio Vivaldi kunne næsten ikke holde tungen i munden af lutter begejstring for Frederik 4. Han fik lejlighed til at møde kongen og præsenterede ham en koncert bestående af tolv sonater, ledsaget af en slesk dedikationstale. Her ytrede Vivaldi, at kongen var nedsteget fra tronen, og at hans fordringsløshed fjernede barrierer og gjorde det muligt for ham at trøste den, som knælede for hans fødder. Vivaldi ytrede sin uværdighed til at kysse selv det laveste trin på kongens trone. Al denne sødsuppe blev den mindre kendte komponist Benedetto Marcello for meget, og han var snarere drevet af ironi end misundelse, da han rådede Vivaldi til at huske på også at kysse loppebiddene på excellencens hunds ben.

Frederik var notorisk kvindernes mand. På grund af hans utroskab var hans ægteskab med den tyske hertugdatter af Mecklenburg-Güstrow, Louise, som han ægtede i 1695, ikke særlig lykkeligt. Han fik flere børn til siden end med sin dronning. Kongens enor-

me lyst og sværmerier for italienske kvinder på turen i 1709 stod dog i kontrast til hans blinde og uengældte kærlighed til den unge adelsdame *Teresa Trenta*, som han var faldet pladask for på sin første rejse i Italien i 1692. Teresa Trenta afviste kongen, og i 1709 var hun gået i kloster. Under sit andet ophold i Italien i 1709 besøgte kongen signora Trenta i klostret, i håbet om at genvinde sin ungdoms kærligheds hjerte. Han bestak priorinden i klostret med 500 ungarske dukater for at komme til at se og tale med søster Maria Maddalena, som Teresa Trenta nu blev kaldt. Hun lod sig imidlertid ikke rokke, men forærede ham et sølvkrucifiks, samtidig med at hun opfordrede kongen til at konvertere til katolicismen.

*

Da pragten ved kongebesøget med tiden var gået i glemmebogen, alle de fornemste huse var besøgt, de pragtfulde måltider fortæret, de italienske fyrster gået fallit og deres paladser solgt på auktion, bestod gaverne og

Synagogen i Livorno, som Frederik 4. besøgte i 1709.

de hjembragte souvenirs. Vi kan stadig nyde mange af de gaver, Frederik modtog fra Italiens fyrster, samt beundre resultaterne af hans enorme købelyst i Venedig, Firenze og ikke mindst i frihavnen Livorno (Leghorn). Besøget i denne havneby i Toscana har i litteraturen ikke fået den samme opmærksomhed, som besøgene i de mere elegante byer Firenze og Venedig.

Man kan godt sige, at Livorno i begyndelsen af 1700-årene var en jødisk by. Man skønner, at mere end en tredjedel af byens befolkning var jøder, og at byens opblomstring i 1600-årene skyldtes dem og senere hollænderne. Jøderne bosatte sig for alvor i Livorno efter 1590, da byens fyrste, *Ferdinand 1. af Medici*, inviterede forfulgte spanske og portugisiske jøder til at bosætte sig i byen. Byen var i renæssancen frihavn og tilholdssted for alle mulige folkeslag. Byen var Medici-slægtens port mod omverdenen og måske den vigtigste by for dem i bestræbelserne på at opretholde deres rigdom. Kongens knap fire dages besøg i Livorno var hovedsageligt foretaget med indkøb for øje. Men en lille fest blev det også til i det hollandsk ejede *Palazzo Hugies*, hvor Frederik boede,

mens han gæstede byen. Fra flere italienske kilder kan man sammenstykke begivenhederne for kongens besøg i Livorno dag for dag. En af de travleste dage forløb således:

6. april. Om morgenen inviterer *cavalier Guinigi* kongen officielt til Lucca. Kongen byder ham til bords med 14 andre herrer. Klokkeren 11 går han til fods, fulgt af 500 mennesker i galla, besøger badeanstalten på havnefronten, hvor besætningerne på storhertugens galejer huses, siden det kristne hospital og adskillige butikker på Via Grande, hvor han køber forskellige galanterier. Han besøger og beundrer den jødiske synagoge, hvorefter han kører i karet til havnen og køber forskellige stykker marmor. Fra land beundrer han Cosimo 3.s galejer, besøger befæstningen og tøjhuset, forlader byen via cappucinerporten og vender tilbage via San Marco-porten. Om aftenen deltager han i en spilleaften hos byens guvernør; forlystelsen varer til midnat.

Den danske konges ophold, hans store indkøb og besøget i synagogen blev værdsat af byens mange jøder. Kongen blev således den første danske regent, som besøgte en synagoge; først i 1933 med Christian 10.s

besøg i Krystalgade i København, trådte en dansk regent igen ind i en anden trosretnings tempel.

Frederik 4.s forlystelsesrejse var typisk for tiden. Europa havde aldrig før set så megen rejseaktivitet som i 1700-årenes begyndelse. I årene 1719-24 var en vis Abraham Levie, en from jøde, købmand og handelsagent fra Amsterdam, på langfart i Europa. Han var langsomt på vej til Egypten for at afslutte en handel, hvortil han dog aldrig nåede på grund af krige. Ud over sine handelsaktiviteter skrev Levie en interessant rejseskildring på jiddish om sin rejser blandt jøder og vantro. Under sit besøg i Livorno i 1723 beskrev han de hovedsageligt spansktalende jøder af spansk og portugisisk oprindelse i byen. Det imponerede ham dog i særdeleshed, at en dansk regent havde besøgt byens pragtfulde synagoge i 1709. I synagogen blev der umid-

delbart efter kongens besøg indmuret en stor mindeplade af marmor med en spansk indskrift, som Levie så i 1723 og lod sig begejstre af. Sådanne royale besøg så man ikke i Nederlandene til trods for det ry, der gik af hollændernes store tolerance overfor minoriteter og religionsfrihed. Mindetavlen er nu desværre tabt, og synagogen blev fuldstændigt jævnet med jorden under de allieredes luftangreb på byen i 1944. Men indskriften kendes:

DOMINANDO L'A. REAL DE COSIMO III
GRANDUQUE DE TOSCANA
HONRÒ NUESTRA NACION
CON SU REAL PRESENCIA
FEDERICO IV REY DE DANIMARCA E
NORVEGIA EL DIA 20 NISSAN DEL A^O 5469
QUE CORRESPONDE A 7 ABRIL DEL A^O 1709

I oversættelse: Ledsaget i egen person af Cosimo 3., storhertug af Toscana, ærede De vores folk med Deres tilstedeværelse, Frederik 4. konge af Danmark og Norge, på den 20. dag i Nissan måned året 5469, som svarer til 7. april 1709.

En stor del af de i Italien erhvervede pragtgenstande kom i 1709 til København direkte fra Livorno. Af regninger i forbindelse med skibets losning fremgår det, at en del marmorstatuer (som nu står ved den senere opførte Herkulespavillon i Kongens Have og på Rosenborg) blev båret til Københavns Slots ridebane. Den indkøbte vin blev bragt direkte til Rosenborg, og seks vogne kørte alle pakkerne til Rosenborg. På grund af genoptagelsen af krigen med svenskerne, som var lagt på hylden, mens kongen rejste, blev godset på Rosenborg ikke helt pakket ud før i 1713. I juli måned det år var to snedkersvende og en dreng på Rosenborg for at åbne kasserne fra Italien.

Statue af Herakles i Kongens Have, København. Statuen er hugget af Giovanni Baratta og hjembragt af Frederik 4. i 1709.

Fra kongens egen *Hand- und Schreibkalender* ved vi mere om hans indkøb hos de jødiske købmænd i Livorno. Her oplyses der om kostbart tøj i store mængder; hele 300 alen rødt- og guldblomstret damask og 600 alen taft af forskellige farver. Ligeledes grønt og karmoisinrødt fløjlsamt noget guld- og sølvindvirket tøj, hvoraf der blandt andet skulde sys fire veste til ham selv. Af kunstsager nævner han tolv kejserbuster »und die Lucretse«, som han erhvervede for 100 pistoler (en *Pistola*, en dublon og en Louisd'or var 22 karats guldmønter, som vejede ca. 6,8 gram). Busterne står stadig ved Rosenborg.

I Livorno havde kongen også tegnet kontrakt »mit einem gewissen Juden« om at levere 100 søjler af hvidt marmor med kapitæler og baser med en blanding af joniske og korinthiske stiltræk. Højden skulle være 6½ alen og højden på skafterne én alen. For dem skulle jøden have 10 louisd'orer, dog skulle han først levere 25 søjler færdige i Livornos havn, og hvis disse ikke fandt godkendelse, var kongen ikke forpligtet til at aftage de øvrige.

I gehejmeregistraturen fra 1711 findes en kopi af en ordre til en grev Velo om at sørge for disse søjlers afsendelse fra Livorno. Der har i tidens løb været fremsat hypoteser om at søjlerne senere blev brugt i Moltkes Palæ på Amalienborg. Andre har forestillet sig, at søjlerne endnu senere blev genanvendt i Apistemplet i Frederiksberg Have. Styrelsen for Slotte og Kulturejendomme oplyste i 2013, at Apistemplets marmorsøjler ganske rigtigt stammer fra Amalienborg, nærmere bestemt Christian 7.s Palæ, hvor de stod i palæets oprindelige vestibule fra ca. 1750. Da kongefamilien flyttede ind på Amalienborg efter Christiansborg Slots brand i 1794, blev vestibulen nedlagt og søjlerne blev sendt til Frederiksberg Have, hvor de blev genbrugt i Apis-templet.

Buste af kejser Marcus Aurelius (121-180 e.Kr.) i antik stil. En af 12 bronzebuster, som kongen købte af jødiske købmænd i Livorno i 1709.

Fra palæets byggeregnskaber ved vi derimod, at søjlerne, der nu er en del af Apistemplet, blev udført i norsk marmor fra Gjellebekk i Lier nær Drammen i Norge. Muligvis nåede Frederik 4.s livornesiske marmorsøjler altså aldrig til Danmark.

*

Længe før kongebesøget i Livorno spillede byen og nogle af dens jøder en central rolle ved løsningen af et problem for 300 arme sjæle fra de nordligste dele af kongeriget Danmark. I 1627 blev flere steder på Island angrebet af sørøvere med base i Salé i de nuværende Marokko. Sørøvernes leder menes at have været admiral Murat Rais, hvis oprindelige navn var Jan Janszoon fra Haarlem, en hollandsk handlende, som blev sørøver og til sidst gik i barbarifyrsternes tjeneste og konverterede til Islam. Blandt de over

Jøder i orientalsk dragt og andre beboere i Livorno følger med i slaget om Livorno marts 1653 (mellem briterne og hollænderne). Jøderne sidder på søjler og baser i marmor i halvfabrikata, som i stor stil blev udskibet til hele Europa. – Maleri (udsnit) af Johannes Lingelbach, Rijksmuseum, Amsterdam.

300 bortførte islændinge i 1627 var præsten Ólafur Egilsson fra Vestmannaøerne. Han blev i 1628 af sørøverne sendt til Danmark i et forsøg på at få en aftale om løskøb af de islandske fanger. Livornos jøder færdedes frit i Barbariet og indgik ofte som mellem-mænd i den menneskehandel og afpresning, som foregik der. Pastor Egilsson havde dog ikke held med at få Christian 4. til at løskøbe fangerne i Algier og var allerede tilbage på Island i 1628 eller 1629.

Egilsson skrev senere en beretning om sin oplevelse i Barbariet samt rejsen derfra tilbage til Island. Denne vigtige kilde er bevaret i et væld af manuskripter og blev desuden trykt på dansk i 1741. På vejen fra Salé til Livorno, en by med »23 store kirker«, som fascinerede præsten meget, beskriver han livet om bord på skibet, som ofte måtte søge ly for forfølgende sørøvere. Rejsen tog der-

for lang tid. Egilsson giver også den ældste kendte beskrivelse af en sygdomskarantæne. På skibet udbrød der sygdom, og besætning og passagerer måtte vente i seks dage ud for Livornos havn, inden lægerne gav dem lov til at komme i land. Her ventede der en sulten islænding vin, æble og ost. Pastoren beskrev sine rejsefæller således: »... mange slags folk, såsom italienere og fire jøder, de gav mig undertiden noget brød med sig; 4 engelske, 3 svenske, 5 franske, hvilke jeg frygtede mest for; thi de så altid surt på mig, 5 tyske med min staldbroder.«

I Livorno lod han sig imponere af alt og beskrev det ret detaljeret, deriblandt byens store monument af Ferdinand 1. Medici, som byens jøder havde foræret byen som tak for borgerrettighederne i byen. Egilsson beskrev det således: *Ydermere så jeg det mesterstykke, som jeg aldrig så før, nemlig 4 menneskebilleder af kobber, som sad på en firkantet stolpe af marmor, en på hver side, som var så konstigt gjort, som de var levende mennesker, som var støbte efter en*

tyrks og hans 3 sønners billeder, som havde gjort de kristne så stor skade og var så store som kæmper. Disse havde den hertug, som var over den stad, fanget og ladet deres billeder støbe til evindelig ihukommelse, og står den samme hertugs billede over deres, med et stort sværd i hånden, alt af kobber eller messing, og på murene deromkring er hæftede bare tyrkerhoveder med store huller gennem muren.

Opgaven med af få de 300 islændinge hjem kastede Christian 4. over på kirkevæsenet på Sjælland, som frem til 1635 samlede ind til de kidnappede medbrødre i Barbariet. Da pengene var indsamlet, kunne mange af fangerne af forskellige grunde ikke vende tilbage. Kun 37 islændinge blev løskøbt for i alt 16.687 daler, svarende til prisen på 4000 køer i Island. Pengene blev sendt til Barbariet, men lidt afkast havnede også i lommerne på mellemmand i Livorno.

V. Vilhjálmsen

De fire maurere i Livorno. Marmorstatue af Ferdinand 1. Medici, hugget af Giovanni Bandini og rejst i 1617. Maurerne i bronze er af Pietro Tacca og blev føjet til monumentet i 1623-26. En af de ældste beskrivelser af dette værk blev nedfældet af en præst i Island i 1630-erne. – Raderingen (udsnit) er af Stefano della Bella, udført i 1655. På side 24 ses et fotografi af monumentet.

